

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ

ФІАЛКО НАТАЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК 37.017.92 : 378.4; 140.8

**ГУМАНІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ЗМІСТОВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі якості вищої освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України.

Науковий керівник – доктор філософських наук,
старший науковий співробітник
Самчук Зореслав Федорович,
Інститут вищої освіти НАПН України,
завідувач відділу якості вищої освіти.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Уваркіна Олена Василівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри соціальної філософії та
філософії освіти;

доктор філософських наук, професор
Фатхутдінова Олена Василівна,
Київський університет туризму, економіки і
права, декан юридичного факультету.

Захист відбудеться 29 грудня 2015 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.456.01 в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, дев'ятий поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України за адресою: 01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9, восьмий поверх, к. 802.

Автореферат розіслано 26 листопада 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. В. Грищенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Гуманізм належить до тих фундаментальних цінностей, які істотно визначають життєдіяльність людей. Однак йому протистоять (дарма, що здебільшого приховано й латентно, проте цілком ефективно) чимало узвичаєних і вкорінених у буттєві глибини соціальної дійсності факторів господарсько-економічного, суспільно-політичного і стереотипного гатунку.

Не випадково поняття гуманізму нині тлумачиться на рівні ледве не самоочевидності як антитеза технократизму, а проблема людини в контексті сучасних глобалізаційних процесів і пов'язаних з ними цивілізаційних трансформацій постає нагальною потребою нового типу особистості. Так само не викликає сумніву, що дегуманізація і дегуманітаризація є об'єктивним наслідком функціонування техногенної цивілізації. Загалом у сучасному освітньому просторі відбувається інколи відверте, часом латентне й приховане, але завжди принципове протистояння гуманоцентризму та технологоцентризму.

Потреба гуманізації соціальної сфери загалом, а освітньої зокрема й насамперед актуалізується також з огляду на панування спрощеного, редукованого підходу до цих суспільних аспектів. Означений феномен містить чимало смислових лабіринтів, колізій і лакун, предметна навігація в яких можлива лише за високого рівня світоглядної культури, критичного і рефлексійного світосприйняття.

Ще один проблемний теоретико-праксеологічний аспект полягає в тому, що постіндустріальна революція та інформатизація сформували специфічну культуру відірваних від соціокультурного коріння люмпенів, готових некритично засвоїти як керівництво до дії ледве не будь-який міф. Разом з тим жорстка секуляризації призвела до появи такого типу людини, основним мотивом діяльності й ключовим життєвим кредо якої стало задоволення егоїстичних потреб і бажань. Йдеться про інфантильного індивіда, котрий є продуктом суспільства споживання, а його свідомість і світогляд не спираються на стрижень відповідальності, обов'язку і критичного світосприйняття.

Зазначена онтологічна особливість призводить до того, що такий індивід заперечує все, що хоча б незначною мірою обмежує чи регламентує його права і свободи; він спонтанно повстає проти всього, що утворює фундамент кожного суспільства; він радикально несамокритичний, тому вважає відповідальним за будь-які недоліки помилки й негативні тенденції будь-кого ззовні, але не самого себе; нарешті, він не визнає авторитетів, самообмежень і традицій, позаяк для нього буттєвим взірцем є торжество гедонізму, в межах якого все поставлено на службу задоволенню його егоїстичних потреб і насолод.

Парадоксальність сучасної ситуації полягає в тому, що в результаті науково-технічної та інформаційної революції були створені необхідні передумови для культурного зростання, але для особистісного вдосконалення цей ресурс поки що використовується вкрай неефективно,

недостатньо. Відтак, дослідники ледве не в один голос констатують, що ще ніколи людство не мало настільки значних можливостей для збагачення культурного всесвіту особистості, але водночас ніколи світоглядно-аксіологічний рівень людини не знаходився на настільки низькому щаблі.

Нинішня ситуація в соціокультурній, економічній та низці інших сфер суспільної життєдіяльності виявляє односторонність техногенної парадигми розвитку, спонукає до істотного коригування чинного статус-кво. Подолання означеного кризового стану з неминучістю передбачає перехід від обмеженого розуміння інноваційної діяльності в рамках технічного прогресу до її більш широкого соціокультурного контексту, в епіцентрі якого – істотна активізація і чітка орієнтація всієї інноваційної діяльності на соціальні цілі й потреби людини, на її творчий потенціал. У цьому контексті ґрунтовного осмислення потребує покликання гуманітарної складової освіти як важливого чинника суспільних перетворень.

Ступінь наукової розробки проблеми. Важливою основою дисертаційного дослідження є праці класиків філософії, що зробили вагомий внесок у концептуалізацію світоглядних пріоритетів освіти. Гуманізаційне покликання освіти було предметом рефлексії Платона, Аристотеля, Августина, Я. Коменського, Ж. Руссо, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ф. Шлейєрмахера, В. Дільтея, М. Гайдеггера, Г. Гадамера, П. Рікера, Ю. Габермаса, Е. Бетті, К. Ушинського, Г. Гегеля, Дж. Дьюї, М. Шелера, Г. Шпета, Г. Плеснера, яким людство завдячує генеруванням філософсько-педагогічних ідей.

Німецька філософія XIX століття в особі Г. Гегеля, І. Канта, І. Фіхте висунула і обґрунтувала ідею гуманістичного творення особистості і її самосвідомості, окреслила шляхи реформування системи шкільної і університетської освіти.

Для дослідження особливостей гуманітарного знання і пізнання доречним є категоріальний апарат і методологічні підходи, розроблені в концепціях Р. Декарта, І. Канта, Г. Гегеля, В. Дільтея, Ф. Шлейєрмахера, В. Гумбольдта, Е. Гуссерля, М. Гайдеггера, Г. Гадамера, Ю. Габермаса, К. Поппера, Т. Куна, Л. Вітгенштейна, М. Бахтіна, Г. Біблера, С. Швірьова, Л. Мікешіної, В. Стьопіна, В. Ільїна, П. Гайденка та ін.

Фундатор філософії прагматизму Дж. Дьюї піддав критиці існуючу на той час шкільну систему, яка ґрунтувалася на процедурі слухання, натомість обмаль часу залишала для самостійної роботи. Він висунув проект ідеальної школи, в межах якої освіта тотожна розвитку.

М. Бубер концептуалізував підхід до освіти як діалогічної зустрічі «Я» та «Ти», як взаємин між людьми, заснованих на взаємопотенціуючому розумінні.

Принципи «складного мислення» розробляються французької школою Е. Морена, що продовжує традицію Л. фон Берталанфі, Г. Бейтсона, Ф. Варели, Е. Ласло, У. Матурани, І. Пригожина, Х. фон Ферстера, К. Шеннона, Р. Ешбі.

Цілком об'єктивно й закономірно, що в контексті гуманітарних наук і перспектив гуманізації освіти проблема розуміння розглядається насамперед, адже саме цим рівнем гуманітарного пізнання аспект розуміння найбільш

розроблений. Феномен розуміння був предметом дослідження К.-О. Апеля, П. Бергера, Е. Гуссерля, М. Полані, М. Шелера, Р. Барта, Ж. Дарріді, В. Дільтея, П. Рікера, Г. Ріккерт, Ю. Габермаса, Ф. Шлейермахера. У сфері герменевтичних досліджень здебільшого йдеться про виявлення чи реконструкцію його дійсних та можливих смислів і значень розуміння (Е. Бетті, Г. Гадамер, Ф. Шлейермахер). На соціологічних аспектах проблеми акцентував увагу М. Вебер. Трансцендентальними аспектами розуміння займалися Е. Кассіер, Г. Ріккерт. Феноменологію розуміння ґрунтовно розробляв Е. Гуссерль.

На увагу заслуговують праці таких дослідників філософської і педагогічної думки, як М. Бубер, В. Біблер, Л. Виготський, Е. Ільєнков, М. Розов, Б. Гершунський, Г. Щедровицький, які приділили значну увагу проблемі розуміння, віддаючи належне її детермінативній значущості.

На пострадянському просторі значні здобутки в дослідженні проблеми розуміння належать Н. Автономовій, В. Андрущенко, М. Бахтіну, М. Бойченку, П. Гайденку, О. Гомілко, С. Кримському, В. Кременю, М. Култаєвій, В. Малахову, М. Мамардашвілі, М. Михальченку, Л. Мікешиній, М. Поповичу, С. Пролеєву, Г. Рузавіну та іншим.

У середовищі фахівців необхідність гуманізації для потреб ефективного розвитку сучасної освіти і суспільства є предметом консенсусу. Втім, змістовно-функціональні аспекти гуманізації все ще залишаються нез'ясованими, суперечливими і двозначними. Тому нагальних ознак набуває потреба конкретизації цього парадигмального напрямку, надання йому світоглядної виразності, чітких структурних та ієрархічних пріоритетів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дисертаційної роботи пов'язаний з темами дослідження відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді Інституту вищої освіти НАПН України – 2006–2008 рр. «Вища освіта України як фактор цивілізаційного визначення молоді» (державний реєстраційний номер 0106U002013); 2009–2011 рр. «Вища школа як соціальний інститут і механізм соціалізації молоді» (державний реєстраційний номер 0109U000290); 2012–2014 рр. «Вища освіта як фактор подолання ціннісного розколу в Україні» (державний реєстраційний номер 0112U02215) та відділу якості вищої освіти 2015–2017 рр. «Світоглядні пріоритети гуманізації вищої освіти» (державний реєстраційний номер 0115U002182).

Мета дослідження полягає в узагальненні засобами філософії освіти змістовно-функціональних аспектів гуманізації вищої освіти.

Окреслена мета потребує вирішення таких взаємопов'язаних дослідницьких завдань:

- виявити каузальність кризових тенденцій сучасної освіти;
- окреслити функціональне покликання гуманізації вищої освіти;
- проаналізувати когерентність основної мети освіти та її гуманізації;
- окреслити змістовні та цільові пріоритети гуманізації вищої освіти;
- узагальнити гуманітарні ризики, притаманні соціальній адаптації;

- узагальнити роль філософії в контексті гуманізації вищої освіти;
- з'ясувати, чим зумовлена зміна одного соціокультурного типу освітньої діяльності іншим;
- обґрунтувати місце освіти в контексті сучасної парадигми цивілізаційного прогресу.

Об'єкт дослідження – гуманізація вищої освіти як соціокультурний феномен.

Предметом дослідження є змістовно-функціональні аспекти гуманізації вищої освіти.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження утворює сукупність загальнонаукових, загальнофілософських та спеціальних методів, застосованих з метою забезпечення об'єктивності, цілісності, обґрунтованості та достовірності наукових результатів.

Зокрема, в роботі використано такі методи: структурно-функціонального аналізу – з метою увиразнення структурних елементів освітньої системи і окреслення їхніх функцій у контексті потреби гуманізації вищої освіти; системний – для розгляду сфери освіти як цілісного соціального явища, утвореного взаємопотенціуючими елементами; діалектичний – для дослідження процесів і явищ освітньої сфери в розвитку і взаємозв'язку; єдності історичного та логічного – з метою з'ясування особливостей виникнення та закономірностей становлення уявлень про зміст і покликання освіти; індукції – для узагальнення з високим ступенем достовірності процесів, що визначають особливості генезису і пріоритети гуманізації вищої освіти; дедукції – задля виведення логіки одиничного із загального, а також конкретно-історичного із трансісторичного; компаративістський – з метою виявлення світоглядних, аксіологічних та телеологічних відмінностей різних концептуальних підходів до пріоритетів розвитку вищої освіти і перспектив її гуманізації; проблемний – задля здійснення проблемного структурування генезису світоглядних пріоритетів освіти, типологізації та ієрархізації проблемних факторів, їхніх зв'язків, взаємодії і можливих наслідків; ідеалізації – для окреслення ідеальної моделі освіти та порівняння з нею конкретно-історичного статус-кво; систематизації – з метою структуризації та ієрархії сукупності аспектів, котрі визначають функціонування об'єкта і предмета дослідження; каузального аналізу – для з'ясування причинно-наслідкових зв'язків тенденцій і перспектив освітньої динаміки; екстраполяції – з метою поширення на підставі функціональної спорідненості висновків дослідження одних аспектів освітньої дійсності на інші, а також уявної пролонгації в майбутнє ключових процесів і тенденцій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що

Уперше:

- обґрунтовано тезу, відповідно до якої завдання гуманізації полягає не в тому, щоб знівелювати чи звести до мінімуму технократизм, руйнування якого призвело б лише до депрофесіоналізації особистості; мета гуманізації вищої освіти досягається тоді, коли професійне мислення стає певною

частиною внутрішнього світу особистості представника технічної інтелігенції, а не поглинає його цілком;

– узагальнено гуманітарні ризики, притаманні соціальній адаптації: ключовий недолік соціальної адаптації полягає в тому, що вона є способом і результатом пристосування до буттєвих автоматизмів, нормативів і стереотипів конкретно-історичного суспільства, а продуктом пристосування є пристосуванці. Соціум і освітню сферу, які складаються не з творчих, інноваційних, розкуто мислячих індивідів і суб'єктів, а з дивідів-об'єктів, чийм буттєвим кредо є пристосуванство і соціальна мімікрія, важко відрекоректувати перспективним.

Уточнено:

– каузальність кризових тенденцій сучасної освіти можна структурувати за такими тематично-проблемними аспектами: а) цивілізаційний розрив між орієнтацією освіти на передачу учням якомога більшого обсягу знань та фізичною неможливістю його засвоїти; б) традиційна «підтримуюча» освіта та динамічний розвиток соціуму, який вважає парадигму «підтримуючої» освіти перешкодою, гальмом на шляху інноватики, креативності й загалом перспективізму; в) культурно-національна специфіка освітніх систем та вимога єдиних стандартів освіти, яку висуває все більш тотальний глобалізм;

– роль філософії в контексті гуманізації вищої освіти як теорії освіти: оскільки філософське освоєння світу розгортається як осягнення всезагального, то філософія виконує в освіті методологічну функцію, визначення способу здійснення якої складає предметне поле такого напрямку філософствування, як філософія освіти;

– теоретичний підхід, відповідно до якого зміна одного соціокультурного типу освітньої діяльності іншим зумовлена, по-перше, невідповідністю між домінуючим в освітній діяльності алгоритмом відтворення особистості, її соціальних властивостей і якостей, а також відповідних їм способів здійснення соціальних зв'язків, по-друге, об'єктивною необхідністю вироблення нового способу розв'язання теоретико-праксеологічних проблем.

Поглиблено:

– тезу про значущість освіти в контексті сучасного цивілізаційного прогресу та зумовленого наростанням глобалізаційних процесів і пов'язаного з ними переходу до нових науково-інформаційних технологій, у результаті чого відбувається зміна самої парадигми цивілізаційного прогресу: його сутністю, основним виміром і важелем стає розвиток особистості, який є результатом насамперед освітніх впливів;

– концептуальний акцент, згідно з яким основна мета освітньої діяльності як реалізації людського потенціалу (буття-на-рівні-можливості) і формування всебічно розвиненої особистості цілком когерентна потребам і перспективам гуманізації освіти як створення можливості, з одного боку, для культивування освіченої, всебічно розвиненої особистості, а з іншого, – висококваліфікованого фахівця.

Набуло подальшого розвитку:

– уявлення про змістовні пріоритети гуманізації вищої освіти як процес створення умов для самореалізації, самовизначення особи студента, формування в навчальному закладі такого духовного простору й атмосфери, яка стимулювала б активність особистості, спонукала до творчості й саморозвитку, сприяла морально-психологічній перебудові людини, внутрішній переорієнтації системи духовних цінностей, усвідомленню власної гідності й цінності іншої людини, формувала почуття відповідальності й причетності до минулого, сучасного і майбутнього;

– положення про те, що основним завданням вищої освіти є підготовка фахівців для сучасного світового ринку праці, створеного за допомогою інформаційних технологій, але оскільки інформаційні технології поєднують світ переважно шляхом запровадження стандартів масової культури, яка культивує здебільшого поверхове відношення до світу, то актуалізується друге завдання вищої освіти – формування в молоді спроможності протистояти примітивізації мислення і розвивати глибоке теоретичне, творче мислення насамперед через залучення до світу науки.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає в поглибленому розумінні сутності, особливостей і закономірностей гуманізації вищої освіти, у розкритті її змістовно-функціональних аспектів. Змістова квінтесенція виконаного дослідження розширює світоглядні горизонти для систематизації уявлень про покликання, місію та ідеальну модель освіти, про цільові та аксіологічні пріоритети її функціонування. Одержані наукові результати мають істотне теоретико-методологічне і праксеологічне значення, оскільки надають сфері знань про змістовно-функціональні аспекти гуманізації вищої освіти ознак критеріальної виразності й переконливості. Висновки дослідження можуть слугувати підґрунтям для підготовки нормативних курсів, підручників і навчальних посібників із філософії освіти, культурології та соціології.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійної дослідницької роботи, в якій висвітлено власні ідеї та розробки автора. Автореферат і опубліковані наукові статті, в яких викладено основні положення, виконані автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Апробація роботи здійснювалася на методологічних семінарах та круглих столах Національної академії педагогічних наук України та на засіданнях відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційного дослідження відображені у доповідях на низці конференцій: *міжнародного рівня* – «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» (м. Київ, 2013–2014 рр.), «Освіта і доля нації» (м. Харків, 2011, 2014–2015 рр.), «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (м. Переяслав-Хмельницький, 2011 р.; м. Черкаси, 2012 р.; м. Кам'янець-Подільський, 2015 р.); *всеукраїнського рівня* – «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук» (м. Дніпропетровськ,

2013 р.); «Філософські проблеми сучасності» (м. Херсон, 2014 р.); «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії» (м. Рівне, 2014 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 8 публікаціях у наукових фахових виданнях України в галузі філософських наук, одна з яких у виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази даних РІНЦ.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що містить 355 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 210 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, виявлено ступінь наукового опрацювання проблеми, окреслено напрями її розробки, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, висвітлено положення, котрі визначають наукову новизну дисертації, практичну цінність отриманих результатів, ступінь їхньої апробації, визначено структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ «Теоретико-методологічні основи філософського дослідження змістовно-функціональних аспектів гуманізації вищої освіти» присвячено систематизації теоретичних і методологічних основ освіти крізь призму її змістовно-функціонального покликання, увиразнено змістовне наповнення ключових концентів.

Зокрема, результатом праць Дж. Віко та В. Дільтея, а також спроб осмислення наукового методу гуманітарних наук позитивістами XVIII століття (О. Конт), стала загальна дефініція гуманітарного знання того періоду: об'єкт гуманітарних наук – людське суспільство й культура в їх історичному бутті – є результатом і водночас полем діяльності людей, наділених свідомістю і волею. Дослідженню базових категорій і цілей гуманітарного знання присвятили свої праці І. Берлін та Г. Ріккерт.

У XIX столітті було здійснено демаркацію пояснення та розуміння як базових категорій наук про природу та наук про дух: оскільки об'єкт гуманітарних наук принципово відрізняється від об'єкта природничих наук, то, відповідно, методологічний інструментарій його вивчення за всіма канонами логіки має бути специфічним.

Розуміння посідає особливе місце в освіті зокрема й пізнанні загалом. Розуміння – це світоглядна основа людини. Воно слугує універсальним способом освоєння людиною навколишньої природної і соціальної дійсності, методом самопізнання і проникнення в світ іншої індивідуальності. Сучасна герменевтика розглядає проблему розуміння під двома кутами зору. По-перше, як «онтологію розуміння» (П. Рікер), тобто розуміння виступає не як спосіб пізнання, а як спосіб буття: людина – це істота, буття якої полягає в розумінні.

По-друге, як розуміння мовного оформлення тексту, адже саме з аналізу мови ми розпочинаємо пізнавальні процедури.

Загальним методом гуманітарних наук є інтерпретація. Сучасні представники філософської герменевтики, основу якої, власне, й складає інтерпретація (К.-О. Апель, Ю. Габермас, П. Рікер) увиразнили позначені В. Дільтеєм відмінності, відзначивши, що в гуманітарних науках предмет дослідження і сам дослідник перебувають у комунікативній взаємодії.

Питання про природу гуманітарного знання і пізнання є дискусійним, але його найбільш значущі субстанційні особливості не викликають сумнівів. Зокрема, гуманітарне знання може бути визначене: 1) як світське, доступне розуму й створене людиною; 2) у зв'язку з ідеалом наукового пізнання в Новий час на підставі протиставлення природознавству (наукам про природу); 3) у контексті формування нового ідеалу науковості в другій половині ХХ століття, а також гуманізації і обґрунтування гуманітарних аспектів природничих наук.

Реконструкція ідей гуманітарного знання дозволяє виокремити такі специфічні його характеристики. Гуманітарна форма знання істотно залежить від соціокультурних чинників (аксіологічне пізнання). Вона є пізнанням, у якому основними є інтерпретаційні методи дослідження, що забезпечують приріст знання (описове пізнання). Вона використовує семіотичні методи, тобто пізнання, де основну роль відіграє знаково-символічний характер матеріалу (взаємозв'язок контексту, тексту, інтертексту). Нарешті, гуманітарна форма знання є суб'єкт-суб'єктним (діалогічним) пізнанням, у рамках якого відбувається процес теоретичного осмислення місця автора тексту в житті суспільства.

Розгорнутої і консенсусно узгодженої теорії гуманітарного знання й пізнання досі не існує. Втім, сформувалися три методологічні моделі гуманітарного знання (герменевтика, феноменологічна, семіотична), аналіз яких дає підстави для деяких змістовних вердиктів, а саме: предметом гуманітарних наук є світ людини; завданням – формування і розвиток людської особистості.

Гуманітарне пізнання апріорі й апостеріорі ціннісне, аксіологічне. Одиначне і конкретне є кінцевою метою дослідження в гуманітарних науках так само, як загальне – в науках природничих. Цінності не лише здійснюють розмежування істотного та неістотного, а й впливають на утворення понять, формують понятійний і категоріальний каркаси теорій гуманітарних наук.

Одна з ключових проблем полягає в тому, що в інформаційному суспільстві під впливом пропаганди цінності грошей, кар'єри, комфорту і споживання в суб'єктів культури формуються відповідні цінності. Відтак, об'єктивно виникають передумови для служінням учених-гуманітаріїв ідеалам, цілям і цінностям інформаційного суспільства (воно ж – суспільство споживання).

Основним критерієм розмежування природничих та гуманітарних наук є не методологічні особливості, а саме аксіологічна функція. Аксіологічна й гносеологічна функції гуманітарних наук нерозривно пов'язані з вибором і

актуалізацією об'єктів дослідження, з їхньою інтерпретацією. Не випадково нині в гуманітарних науках домінують напрями, які забезпечують реалізацію конкретних, чітко визначених цінностей інформаційного суспільства, без яких неможливе досягнення економічних, політичних та соціальних цілей.

Такі форми гуманітарного знання, як історія, естетика, філософія являють собою не просто знання, а знання цінності того чи іншого об'єкта для людини. Цінності не лише визначають вибір суттєвого та несуттєвого, а й формують понятійний і категоріальний каркаси. Для гуманітарія аксіологічне ставлення до факту чи події має більше значення, ніж ціннісно нейтральне знання.

Здійснюючи змістовно-функціональне розмежування природничих та гуманітарних наук, К. Поппер зазначав: майже всі великі дослідники цієї проблеми стверджують, що гуманітарні науки радикально відрізняються від природничих – причому, найбільш істотна відмінність полягає в тому, що ключове завдання гуманітарних наук – розуміти в тому значенні, в якому ми можемо збагнути людей, а не природу. Саме диференційованість типів розуміння природи та людини постає виразною основою для структуризації наук. На жаль, К. Поппер оминув увагою аспект, у чому полягає відмінність – в об'єкті розуміння чи у ставленні до об'єкта? Зрештою, цей аспект залишається непроясненим не лише в К. Поппера, а й практично в усіх дослідників окресленої проблеми.

Криза освіти та проблеми соціокультурної трансформації перебувають у тісній взаємодії, посилюючи і обумовлюючи одна одну. Парадигмальний зсув, що охопив із середини ХХ століття основні сфери культури та соціальності, виявив себе в сфері освіти у вигляді кризи сенсу та змісту.

Практично всі дослідники в якості основних причин появи численних проблем у сфері освіти називають національну кризу соціокультурної ідентичності, а також потребу перегляду класичної моделі освіти. Однак щодо сутності такої кризи, недоліків освітньої моделі та шляхів розв'язання зазначених проблем думки науковців не співпадають.

Також слід зауважити, що кризь призму антропологічної критеріальності потребує вимірювання широкий спектр феноменів, котрий позначаються поняттям «гуманітарне» – той континуум реальності, що оперує не лише буттям людини в світі, а й внутрішнім світом індивіда.

У другому розділі «Змістовні особливості та функціональне покликання гуманізації вищої освіти» окреслено основні напрями досліджень за обраною темою, увиразнено світоглядні пріоритети щодо аспектів, які є ключовими для гуманізації вищої освіти.

Оскільки освіта відображає рівень розвитку суспільства, його інтереси та потреби, то зміст освіти залежить від притаманної соціокультурному простору ієрархії уявлень, потреб, ідеалів. В змісті освіти віддзеркалюється те, що саме є значущим у конкретно-історичному випадку, що може сприяти формуванню образу людини, спроможної виразити глибинні інтереси свого суспільства, втілити в своєму особистому бутті загальний зміст того соціокультурного простору, в якому вона отримала освіту.

Метою і змістом освіти сучасної вищої освіти є формування, культивування всебічно розвиненої, творчої, світоглядно розкутої особистості. Для забезпечення такої мети потрібна інноваційна, суб'єктно орієнтована філософія освіти. Мета будь-якої освітньої системи полягає у формуванні такого світогляду людини, який оптимально поєднує її професійну діяльність із загальноцивілізаційними цінностями, закладеними в основу цієї системи. Позаяк філософія відіграє функцію теоретико-рефлексійного аналізу буття людини та її подальшого розвитку, то вона набуває ключового значення і в становленні нових освітніх систем. Викладання філософії також потребує гуманізації, оскільки, якщо воно здійснюється на застарілих світоглядно-методологічних принципах, то може заподіяти дегуманізуючого впливу на особистість студента.

Грунтовного осмислення потребує покликання гуманітарної складової освіти. Ефективність викладання гуманітарних дисциплін перебуває в безпосередній залежності від рівня їх концептуальної єдності. Воно повинно базуватися на усвідомленні фундаментальних проблем методології наукового пізнання, способів педагогічних новацій і філософського розуміння істини.

Саме по собі професійне, фахове мислення завжди технократичне, бо виконує службову роль у життєдіяльності індивідів. Завдання гуманізації полягає не в тому, щоб перебороти такий технократизм: його руйнування призвело б лише до депрофесіоналізації особистості. Справжня мета гуманізації освіти досягається тоді, коли професійне мислення стає складовою внутрішнього світу особистості представника технічної інтелігенції, а не поглинає його цілком. Структура ментальності такого індивіда має уподібнитися конусу: його верхівкою є професійна спеціалізація, середину утворює цикл загальноосвітніх дисциплін, а підґрунтя складає коло гуманітарних знань, центром яких, як і віссю всього конуса, є гуманістичні переконання, генеровані гуманістичною філософією.

Під гуманізацією освіти слід розуміти створення світоглядно-аксіологічної та цілепокладаючої основи для стосунків між суб'єктами освітнього процесу, здатної забезпечити оптимальне становлення особистості учня. У межах гуманістичної стратегії освітні цілі повинні формулюватися «від імені людини», яка розглядається не як засіб, а як основна мета освіти.

Під гуманітаризацією освіти слід розуміти індивідуальне самовизначення особистості, розвиток її самосвідомості й самоосвіти задля самореалізації в особистісному і професійному планах. Гуманітаризація освіти є водночас наслідком і причиною, чинником і завданням гуманізації суспільного буття. Головним завданням, яке постає в контексті потреб гуманітаризації освіти, є взаємозбагачення і взаємодоповнення знань з окремих предметів, що має посприяти створенню системного образу світу. Така освіта має бути спрямована на розвиток евристичних і креативних знань, досвіду творчої діяльності. Гуманітаризація здійснюється на двох рівнях: *методологічному* – засобом нового стилю наукового мислення, ідеалів і норм наукового дослідження та наукової картини світу; *епістемологічному* – при побудові

наукових гіпотез і прогнозів, що включають, окрім формалізованого знання, ще й знання, що не підлягає формалізації.

Дегуманізація полягає передусім у перетворенні освіти на інструментальну категорію індустріальних і ринкових відносин, у втраті гуманістичного смислу освіти, внаслідок чого вона перетворюється на утилітарне засвоєння вузького спектру професійних знань і навичок. Дегуманізація освіти є результатом дегуманізації соціальних інститутів. Вона підриває перспективи соціального прогресу, звужує горизонти демократії і нівелює духовно-етичні цінності.

Гуманізація освіти сприятиме утвердженню людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкриттю її здібностей і задоволенню її різноманітних освітніх потреб, забезпеченню пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонійних стосунків людини і довкілля, суспільства і природи. Вона створює можливість, з одного боку, для культивування освіченої, всебічно розвиненої особистості, а з іншого, – висококваліфікованого фахівця, адже професіоналізм є одним із аспектів цілісного буття особистості.

Основне завдання гуманізації вищої освіти полягає в тому, щоб не протиставляти гуманітарну і технічну освіту, а шукати шляхи їх оптимізації в єдності і взаємопроникненні. В умовах гуманістичної парадигми викладач і студент стають рівноправними учасниками педагогічного процесу. Студент разом з викладачем бере участь у формуванні цілей, завдань, форм і методів педагогічного процесу. До гуманістичних аспектів освіти слід віднести створення творчої атмосфери в навчанні, забезпечення можливостей загальнокультурного розвитку студентів, організацію дозвілля студентів.

В контексті поліаспектності й багатовимірності світу, який містить потенціал найрізноманітніших варіантів розвитку, світоглядно-методологічний плюралізм є не стільки ознакою інтелектуальної кризи, скільки шляхом до її подолання. Рефлексія (чи пак – рефлексивність) постає ключовою ознакою гуманітарних наук загалом, а філософії зокрема й насамперед, оскільки в природничих дисциплінах у багатьох дослідницьких ситуаціях вона не лише не запитана, а й узагалі табується.

Ще однією важливою функцією соціальних наук є механізм, інструмент критичного аналізу. Йдеться насамперед про те, що професійним обов'язком суспільствознавців є не лише, а інколи й не стільки продукування нового знання, скільки здійснення критичної вівісекції вже наявної сукупності знань, розвінчування ілюзій і міфів. У цьому сенсі ключового значення набуває проблематизація дійсності, виявлення недоліків і їх причинно-наслідкових зв'язків задля подальшої оптимізації чинного статус-кво.

У третьому розділі «Сучасність у дзеркалі перспектив гуманізації вищої освіти України» віддзеркалено взаємозумовленість гуманізації вищої освіти України та визначальних тенденцій сучасного розвитку людства.

Попри відмінності в оцінках того, як слід відрекомендувати ключову ознаку сучасних і майбутніх змін («глобалізація», «постіндустріальне суспільство», «технотронна ера», «епоха інформації» тощо), дослідники

визнають, що майбутнє суспільство буде соціумом, визначальним фактором розвитку якого буде інформація та знання.

Вища освіта в інформаційному суспільстві – це середовище інформаційного обміну, засвоєння, передавання і генерування нової інформації, а також продукування знань. У цьому контексті проводиться чітке розмежування знання та інформації. Якщо знання є об'єктивним (незалежним від волі людини), системним і несуперечливо оформленим результатом пізнання дійсності, то інформація – це відомості, що часто виражають суб'єктивну позицію, можуть бути недостовірними й суперечливими. Важливим фактором сьогодення є відносність знання з огляду на його прискорене старіння, що призводить до витіснення знань інформацією або до перетворення знань в інформацію.

У суспільстві, життєдіяльність якого істотно визначається інформаційними ресурсами і знанням, системі освіти належить одна з основних – якщо не визначальна – роль у сталому його розвитку і відтворенні соціальних інститутів. Переважна більшість досліджень цієї сфери акцентує увагу на пріоритетному значенні адаптативної функції як освіти, так і людини: мовляв, вони зобов'язані якомога оперативніше, без економічних та психологічних збитків при звичаїтися до «нових правил гри», вмонтувати себе в механізм глобального суспільства, стати органічною і ефективною складовою цього механізму.

Натомість нова якість глобального суспільства за принципами симетрії і детермінізму висуває нові вимоги до нової якості освіти й людини: освіта постає атрибутом життєдіяльності соціуму, який, з одного боку, комплексно адаптує індивіда до реалій природної і соціальної дійсності в спосіб трансгенераційної передачі накопичених матеріальних і нематеріальних артефактів, а з іншого, – забезпечує світоглядну і нормативно-функціональну кореляцію з майбутнім насамперед за допомогою рефлексійних моделей.

Якщо донедавна основною функцією освіти вважалася соціалізація людини за допомогою трансляції історично апробованих соціальних алгоритмів і навичок, то в інформаційному суспільстві й суспільстві знання на систему освіти покладається важливіша функція, – формування у людини системи випереджаючої ментальної і когнітивної адаптації до соціального буття в умовах усе більш інтенсивних інформаційних потоків та її організації на основі динамічної мінливості знання.

Входження людської цивілізації в інформаційне суспільство і суспільство знань висуває принципово нові вимоги до системи освіти. Ідеалом, кінцевою метою переходу від індустріального до інформаційного суспільства є людина нового формату. Метою освіти постає не механічна сукупність освітніх установ, котрі в тій чи іншій мірі відповідають вимогам нормативних документів як результату діяльності політиків і чиновників, а також не підготовка людини до майбутньої діяльності за рахунок накопичення якомога більшого обсягу систематизованих знань, а розвиток особистості, оволодіння нею способами освоєння існуючих та породження нових знань.

Попри те, що знання продовжують визначати сутність освіти в цільових і функціональних аспектах, нині для розвитку особистості отримання знань має значно менше значення, ніж розвиток здібностей. Універсалізм особистості сучасного зразка полягає не в обсязі знань, які спроможна втримати пам'ять, а в оволодінні системою орієнтації у всесвіті інформації, у створенні надійних особистісних фільтрів по відборі цінної інформації, а також у формуванні вміння поповнювати й добудовувати систему знань. Головне – не знання як таке, а вміння своєчасно отримати й ефективно застосувати знання.

Значною проблемою людства з часів розподілу праці залишається вузька спеціалізація, яка призводить до звуження горизонтів людини, можливостей актуалізувати її багатоманітний потенціал. Це істотно суперечить і навіть заперечує стратегему гармонійного і всебічного розвитку особистості. На статус концептуальної альтернативи претендує людина як єдність багатоманітності, як сказав би Е. Морен, «*unitas multiplex*», тобто «багатоманітна єдність».

Зрозуміло, окреслена проблема однією констатацією не розв'язується: потрібен ґрунтовний аналіз, поліаспектна рефлексія з нагоди такої багатоманітності. Втім, функціональні автоматизми, стереотипи і габітуси вищої освіти, що склалися в часи СРСР і за інерцією продовжують відтворювати себе в Україні, здебільшого переслідують украй звужену, спрощену й суто утилітарну мету, а саме: забезпечують конвеєрну підготовку фахівців для успішного виконання деяких виробничих функцій.

Доводиться констатувати, що система освіти в Україні досі зорієнтована на передачу знань, а освітні технології ґрунтуються переважно на запам'ятовуванні інформації, є пасивними, а не розвиваючими. Кінцевим результатом роботи освітніх закладів має стати людина з почуттям власної і національної гідності, з потребою пізнавати світ, себе, сенс життя; індивід з високим інтелектом і широким світоглядом, з умінням реалізувати себе в динамічному бутті. Цілепокладаючим орієнтиром освіти ХХІ століття має бути не просто людина, а особистість, спроможна до самотворчості, самонавчання й самокритики.

Сучасна людина опинилася в ситуації, котра характеризується радикальними розбіжностями з її очікуваннями. З цими проблемами вона не може впоратися, спираючись на отриманий у наявній системі освіти багаж ціннісно-сміслових орієнтацій, цілей, знань, навичок і вмінь. За цих умов виникає нагальна потреба відповіді на питання: яка освіта потрібна людині ХХІ століття?

Це питання невіддільне від з'ясування, якою має бути людина, якими належить бути базовим цінностям і обумовленим ними соціальним властивостям і якостям, здатним забезпечити життєздатність в сучасних соціальних умовах і скласти основу соціальності, що розвивається на надійних принципах і володіє надійним механізмом самоорганізації. Відповісти на ці питання неможливо без теоретичного аналізу світоглядного фундаменту освітньої діяльності.

ВИСНОВКИ

1. Криза освіти як соціального інституту і як системи – це неспроможність виконати свої функції і впоратися з місією формування повноцінної особистості, здатної реалізувати себе в сучасному світі. Попри динамічний розвиток освітньої сфери, криза освіти набула практично глобального характеру, а її каузальність можна структурувати за такими тематично-проблемними аспектами: а) цивілізаційний розрив між орієнтацією освіти на передачу учням якомога більшого обсягу знань та фізичною неможливістю його засвоїти; б) традиційна «підтримуюча» освіта та динамічний розвиток соціуму, який вважає парадигму «підтримуючої» освіти перешкодою, гальмом на шляху інноватики, креативності й загалом перспективізму; в) культурно-національна специфіка освітніх систем та вимога єдиних стандартів освіти, яку висуває все більш тотальний глобалізм.

Важливий світоглядний недолік, який має вкрай негативні праксеологічні наслідки, полягає в тому, що суспільство часто розглядає освіту як соціальний інститут (на соцієтальному рівні) та вид діяльності (на рівні індивіда) вкрай однобічно і редуковано – лише як засіб підготовки індивіда до професії. Це вочевидь спрощений підхід, позаяк покликання освіти полягає не тільки й навіть не стільки в професійній підготовці й навіть не в підготовці до життя в цілому, скільки в тому, щоб допомогти людині поліпшити водночас як світ, так і себе в цьому світі. Відтак, одним з ключових важелів виходу з кризи освіти є концептуальне переосмислення освіти як соціального явища, соціального інституту і соціальної системи.

2. Концептуальний підхід формування пріоритетів освітньої політики виключно за рахунок того, що має бути «на виході» освітньої системи (приміром, вміння пристосовуватись до мінливих реалій сьогодення, до відстежування кон'юнктурних тенденцій і адаптації до них), є контрпродуктивним і навіть небезпечним за своїми наслідками. По суті, він перекреслює саму можливість побудови стратегем освітньої політики, зводячи все до гонитви за черговою тактичною перевагою. А коли відбувається гонитва, то об'єктивно бракує часу навіть на з'ясування сакраментального: навіщо потрібна та чи інша тактична новація, якій підпорядковується життєдіяльність освітньої сфери? І наскільки вона ефективна (а відтак – і доречна) з позицій не лише сьогодення, а й майбуття?

Натомість будівництво у сфері пріоритетів освітньої політики варто розпочинати з фундаменту – визначитися з тим, які пріоритети й ціннісні орієнтири закладаються «на вході» освітнього проекту. Саме такий фундамент визначає перспективи подальшого будівництва: без нього всі стіни і міжповерхові перекриття повисають у повітрі.

3. Саме по собі професійне, фахове мислення завжди істотно технократичне, позаяк воно покликане виконувати службову роль у життєдіяльності індивідів. З огляду на зазначену обставину завдання гуманізації полягає не в тому, щоб знівелювати чи звести до мінімуму

технократизм: його руйнування призвело б лише до депрофесіоналізації особистості; мета гуманізації освіти досягається тоді, коли професійне мислення стає певною частиною внутрішнього світу особистості представника технічної інтелігенції, а не поглинає його цілком. Структуру ментальності такого індивіда можна схематизувати у вигляді конуса: його верхівкою є професійна спеціалізація, серединою – широкий цикл загальноосвітніх дисциплін, а підґрунтям – коло гуманітарних знань, центром яких, як і віссю всього конуса, постають гуманістичні переконання, генеровані гуманістичною філософією.

4. Основна мета освітньої діяльності полягає в реалізації людського потенціалу як буття-на-рівні-можливості, у формуванні такої всебічно розвиненої особистості, на рівні якої гармонійно поєднані особисті інтереси й професіоналізм з інтересами і цінностями надіндивідуальними – національними, цивілізаційними, загальнолюдськими. Не випадково ієрархію цільових пріоритетів топ-менеджерів розвинених країн світу очолює розвиток людських ресурсів. Другу позицію посідає впровадження нових технологій, а просування продукції на нові ринки – лише третє за значущістю.

У таких змістовних параметрах основна мета освіти цілком когерентна потребам і перспективам її гуманізації – створення можливості, з одного боку, для культивування освіченої, всебічно розвиненої особистості, а з іншого, – висококваліфікованого фахівця, оскільки професіоналізм є одним із аспектів цілісного буття особистості. Навчити студента розуміти проблеми людини, замислюватися над ними та шукати шляхи їх розв'язання – одне з головних завдань гуманізації.

5. Під гуманізацією вищої освіти розуміється процес створення умов для самореалізації, самовизначення особи студента, створення в навчальному закладі такого духовного простору і такої атмосфери, яка стимулювала б активність особистості, спонукала до творчості й саморозвитку, сприяла морально-психологічній перебудові людини, внутрішній переорієнтації системи духовних цінностей, усвідомленню власної гідності й цінності іншої людини, формувала почуття відповідальності й причетності до минулого, сучасного і майбутнього. Процеси гуманітаризації освіти передбачають застосування нових «гуманних» методик і систем викладання. Смісл гуманітарної парадигми освіти полягає у взаємопотенціюючій єдності професійного та загальнокультурного аспектів, у переході від утилітарно-прагматичних цілей освіти як інструментальної сукупності знань, умінь і навичок, необхідних для певної діяльності, до гуманістичної мети – особистісного розвитку.

6. Основним завданням вищої освіти є підготовка фахівців для сучасного світового ринку праці, створеного за допомогою інформаційних технологій. Втім, інформаційні технології поєднують світ переважно шляхом запровадження стандартів масової культури. Остання ж, орієнтуючись на розваги, культивує здебільшого поверхове відношення до світу. У зв'язку з цим актуалізується друге завдання вищої освіти – формування у молоді

спроможності протистояти примітивізації мислення і розвивати глибоке теоретичне, творче мислення через залучення до світу науки.

7. Соціальна адаптація є об'єктивною потребою, способом і результатом пристосування до буттєвих автоматизмів, нормативів і стереотипів конкретно-історичного суспільства. Відповідно – продуктом пристосування є пристосуванці. Втім, тут напрошується запитання: чи буде ефективним соціум і його освітня сфера, якщо вона складатиметься не з творчих, інноваційних, розкуто мислячих індивідів і суб'єктів, а з дивідів-об'єктів, чийм буттєвим кредо є пристосуванство, соціальна мімікрія і симуляція життя, а не життя як таке? Очевидно, такий соціум і його освітня сфера не може вважатися ефективним. Цей вердикт актуалізує і загострює аспект інтеріоризації, яка має здійснюватися на принципах критично-рефлексійного, а не механічного засвоєння соціальних норм, приписів і рекомендацій.

Інтеріоризація студентом суспільних і освітніх норм за відсутності гуманістичного супроводу, гуманізації освіти не може бути ефективною. Причина такого стану речей полягає в тому, що саме гуманізація освіти створює можливість, з одного боку, для культивування освіченої, всебічно розвиненої особистості, а з іншого, – висококваліфікованого фахівця, адже професіоналізм є одним із аспектів цілісного буття особистості. Навчити студента розуміти проблеми людини, замислюватися над ними та шукати шляхи їх розв'язання – одне з головних завдань гуманізації.

8. Динаміка освітньої діяльності здійснюється за рахунок зміни одного соціокультурного типу освітньої діяльності іншим, що є одним з механізмів самоорганізації соціальної системи. Ця зміна викликана, з одного боку, невідповідністю між домінуючою в освітній діяльності схемою відтворення особистості, її соціальних властивостей і якостей, відповідних їм способів здійснення соціальних зв'язків, а з іншого боку, об'єктивною необхідністю вироблення нового способу розв'язання проблем, що виникають в результаті якісного ускладнення соціальної системи, її структури і відносин. У разі збереження впродовж тривалого часу така невідповідність може привести до різкого зниження здатності соціальної системи до самоорганізації.

9. Якщо індивідуальне в особистості, як правило, є унікальним і неповторим, то суспільне постає тим, що «делегується в освіту» як вимога конкретно-історичного типу культури. Якщо педагогіка оперує механізмами означеного делегування, то філософія опікується насамперед ідеалом – якістю і змістом того «духу епохи», на якому виник даний тип культури, виробництва та спілкування і який «делегується» в освіту як суспільно визначена вимога, норма, стандарт, ідеал. Саме в цьому сенсі філософія є теорією освіти. Оскільки ж філософське освоєння світу розгортається як осягнення всезагального, то філософія виконує в освіті методологічну функцію, визначення способу здійснення якої складає предметне поле такого напрямку філософствування, як філософія освіти.

10. Важливою тенденцією сучасного науково-освітнього простору є зростання в ньому частки соціогуманітарного знання, яке хоч і запозичує деякі

властивості знань природничих наук (окремі методи і способи вираження), але водночас спостерігається й зворотній процес: соціогуманітарні дослідження все частіше стають евристичною основою для досліджень у сфері природознавства і технічних наук (метод інтерпретації, ідеї еволюційних, революційних змін, значення ціннісного елемента в знаннях тощо), соціогуманітарні знання набувають усе більш технологічного формату і праксеологічної спрямованості. Як результат – донедавна суто економічні категорії на кшталт «інтелектуальна власність», «інтелектуальний капітал», «символічний капітал» нині набувають статусу невід’ємних складових сукупного наукового і освітнього простору.

11. Із наростанням глобалізаційних процесів та пов’язаного з ними переходу до нових науково-інформаційних технологій відбувається зміна самої парадигми цивілізаційного прогресу. Його сутністю, основним виміром і важелем стає розвиток особистості, людський розвиток як такий. Саме ця обставина визначатиме конкурентоспроможність кожної країни на оглядову перспективу, а залежить вона насамперед від освіти, від утвердження в громадській думці й суспільній практиці пріоритетності освіти як необхідної умови поступального і динамічного розвитку соціуму.

Не менш значуще завдання – модернізація вищої освіти України відповідно до вимог ХХІ століття. Слід враховувати, що впродовж тривалих часів педагогічного авторитаризму було втілено на практиці ідеал конформіста і пристосуванця, деіндивідуалізовану особу, неспроможну до самостійної і відповідальної життєдіяльності на основі свідомого ставлення до дійсності. Така типологічна інерція все ще спрацьовує в наш час, негативно позначається на абсолютних показниках і якості соціального капіталу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Фіалко Н. А. Вища гуманітарна освіта як фактор державотворення / Н. А. Фіалко // Вища освіта України №1 (додаток 1). – Тематичний випуск «Наука і вища освіта: технології взаємодії». – 2010. – С. 256–261.
2. Фіалко Н. А. Інструментальний потенціал вищої гуманітарної освіти в контексті розв’язання суспільних проблем / Н. А. Фіалко // Вища освіта України №3 (додаток1). – Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – 2011. – Т. 1. – С. 214–220.
3. Фіалко Н. А. Вища гуманітарна освіта як механізм соціалізації молоді / Н. А. Фіалко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2011. – Вип. 47 (5). – С. 316–324.
4. Фіалко Н. А. Гуманітарна парадигма освіти: змістові особливості та функціональне покликання / Н. А. Фіалко // Політологічний вісник. Зб. наук. праць. – К. : «ІНТАС», 2012. – Вип. 68. – С. 145–158.
5. Фіалко Н. А. Особистість як основний цільовий орієнтир гуманітарної сфери / Н. А. Фіалко // Вісник Харківського національного

педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Філософія». – Харків : ХНПУ, 2013. – Вип. 40. – Ч. II. – С. 188–202.

6. Фіалко Н. А. Цінності й розуміння як імперативна основа гуманітаристики / Н. А. Фіалко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»: зб. наук. праць. – 2013. – Вип. 30. – С. 646–653.

7. Фіалко Н. А. Гуманітарні пріоритети якісної освіти / Н. А. Фіалко // Вища освіта України : Теоретичний та науково-методичний часопис. – № 2. – Додаток 1 : Наука і вища освіта. – Київ, 2015. – С. 193–196.

8. Фіалко Н. А. Змістові акценти гуманітарної парадигми / Н. А. Фіалко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ВІР УАН, 2015. – Вип. 98 (7). – С. 256–261. (Входить до міжнародної наукометричної бази даних РІНЦ).

АНОТАЦІЇ

Фіалко Н. А. Гуманізація вищої освіти: змістовно-функціональні аспекти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. – Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України. – Київ, 2015.

У дисертації здійснено комплексний аналіз змістовно-функціональних аспектів гуманізації вищої освіти. Обґрунтовано що нинішня ситуація в соціокультурній, економічній та низці інших сфер виявляє однобічність техногенної парадигми розвитку і потребує істотного коригування.

Уточнено змістовні параметри особистісної спрямованості освіти, яка головною метою і змістом освіти позиціонує гармонійно розвинену особистість. Доведено, що гуманітарний акцент освіти об'єктивно передбачає поглиблення демократизму на всіх ланках і шаблях функціонування освіти. В свою чергу, гуманітарний і демократичний пріоритети прокладають шлях до становлення гармонійно збалансованої і ефективної системи освіти.

Увиразнено концептуальний акцент, відповідно до якого гуманізація освіти сприятиме утвердженню особистості як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкриттю її здібностей і задоволенню її потреб, забезпеченню пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонійних стосунків людини і природи.

Ключові слова: гуманізація, гуманітаризація, світогляд, філософія освіти, вища освіта, пріоритети, змістовно-функціональні аспекти, особистість, гуманістичний ідеал.

Фіалко Н. А. Гуманизация высшего образования: содержательно-функциональные аспекты. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. – Институт высшего образования Национальной академии педагогических наук Украины. – Киев,

2015.

В диссертации обоснован тезис, согласно которому задача гуманизации заключается не в том, чтобы нивелировать или свести к минимуму технократизм, разрушение которого привело бы к депрофессионализации личности; цель гуманизации высшего образования достигается тогда, когда профессиональное мышление становится определенной частью внутреннего мира личности, а не поглощает его целиком.

Обобщены гуманитарные риски, присущие социальной адаптации: ключевой недостаток социальной адаптации заключается в том, что она является способом и результатом приспособления к бытийственным автоматизмам, нормативам и стереотипам конкретно-исторического общества, а продуктом приспособления являются приспособленцы. Однако социум и образовательную сферу, которые состоят не из творческих, инновационных, раскованно мыслящих индивидов и субъектов, а из дивидов-объектов, чьим бытийственным кредо является приспособленчество и социальная мимикрия, сложно отрекомендовать перспективным.

Каузальность кризисных тенденций современного образования структурирована по следующим тематически-проблемными аспектам: а) цивилизационный разрыв между ориентацией образования на передачу учащимся как можно большего багажа знаний и физической невозможностью его усвоить; б) традиционное «поддерживающее» образование и динамичное развитие социума, который полагает парадигму «поддерживающего» образования препятствием, тормозом на пути инноватики, креативности и перспективизма; в) культурно-национальная специфика образовательных систем и требование единых стандартов образования, предъявляемое все более тотальным глобализмом.

Детализирована роль философии в контексте гуманизации высшего образования как теории образования: поскольку философское освоение мира разворачивается как постижение всеобщего, то философия выполняет в образовании методологическую функцию, определение способа осуществления которой составляет предметное поле такого направления философствования, как философия образования.

Осмыслен тезис о значимости образования в контексте современного цивилизационного прогресса, обусловленный нарастанием глобализационных процессов и переходом к новым научно-информационным технологиям, в результате чего происходит изменение самой парадигмы цивилизационного прогресса: его сущностью, основным измерением и рычагом становится всестороннее развитие личности.

Проанализирован концептуальный акцент, согласно которому основная цель образовательной деятельности как реализации человеческого потенциала (бытия-на-уровне-возможности) и формирования всесторонне развитой личности, вполне когерентны потребностям и перспективам гуманизации образования как создания возможности, с одной стороны, для культивирования образованной, всесторонне развитой личности, а с другой, –

высококвалифицированного специалиста.

Концептуализировано представление о содержательных приоритетах гуманизации высшего образования как о процессе создания условий для самореализации, самоопределения личности студента, формирования в учебном заведении такой духовной атмосферы, которая стимулировала бы активность личности, побуждала к творчеству и саморазвитию, способствовала морально-психологической перестройке человека, внутренней переориентации системы духовных ценностей, осознанию собственного достоинства и ценности другого человека, формировала чувство ответственности и причастности к прошлому, настоящему и будущему.

Ключевые слова: гуманизация, гуманитаризация, мировоззрение, философия образования, высшее образование, приоритеты, содержательно-функциональные аспекты, личность, гуманистический идеал.

Fialko N. A. Humanization of Higher Education: substantive and functional aspects - Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Philosophical Sciences, in specialty 09.00.10 – Philosophy of Education. – Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine. – Kyiv, 2015.

The thesis contains the comprehensive analysis of the substantive and functional aspects of the humanization of higher education. It is justified that the current situation in the social and cultural, economic and other areas shows one-sidedness of the technogenic paradigm of the development and requires significant correction. The substantive parameters of personal-oriented education, the main goal and essence of which is harmonious development of person, are specified. It is proved that the humanitarian aspect of the education provides deepening of democracy at all levels of education. In its turn, humanitarian and democratic priorities promote the harmoniously balanced and effective educational system.

The thesis emphasizes the concept according to which the humanization of education will contribute to affirm the personality as the top social value, to develop the talents in the fullest possible manner and to satisfy the needs, to ensure the priority of universal human values, harmonious relations between human and nature.

Key words: humanization, humanitarization, worldview, philosophy of education, high education, priorities, substantive and functional aspects, personality, humanist ideal.